

Reclassering en samenleving

Fijnaut, C.J.C.F.

Published in:

Reclassering: horizon 2000: Ontwikkelingen in strafrecht en samenleving en de rol van reclassering

Publication date:

1988

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Fijnaut, C. J. C. F. (1988). Reclassering en samenleving: Hun verstandhouding in de jaren '90. In C. J. C. F. Fijnaut, J. P. Balkema, & L. Witvliet (Eds.), *Reclassering: horizon 2000: Ontwikkelingen in strafrecht en samenleving en de rol van reclassering* (pp. 81-88). Arnhem: Gouda Quint.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Prof. Dr. C. Fijnaut*

Reclassering en samenleving

Hun verstandhouding in de jaren '90

1. Inleiding

De vroegere directeur van de Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen, M. Dotinga, schreef in 1986, in wat wellicht zijn testament mag worden genoemd: "Of de reclassering in komende jaren haar eigen inbreng kan handhaven is van vele factoren afhankelijk: de inzet van medewerkers, de ontwikkeling van organisatorische kaders in de verschillende arrondissementen, het verwerven van een maatschappelijk draagvlak bij het zoeken naar hulpverleningsmogelijkheden (...), maar ook of de reclassering in staat blijkt een voor anderen aansprekende beweging plaatselijk en landelijk te blijven".¹ Hij had hierbij meer bepaald haar inbreng in de strafrechtspiegeling en de strafrechtstoepassing op het oog. Maar dit terzijde. Waar het mij in deze bijdrage om gaat is of het inderdaad zo is dat het welslagen van de reclassering in de komende jaren zal afhangen van haar eigen inzet.

Met de stelling van Dotinga in een vraagstelling te veranderen wil ik geenszins suggereren dat het er – met het oog op het gestelde doel: behoud van een eigen rol in de strafrechtelijke praktijk – niet toe zou doen of de reclassering zich hiervoor inzet of niet, zich veel inspanningen getroost of weinig. Integendeel! Naar mijn mening kan dit doel inderdaad maar worden bereikt als velen in en om de reclassering zich lange tijd een forse krachtsinspanning willen getroosten. Dit is, gelet op het sociale, politieke en ook wetenschappelijke vacuüm waarin de reclassering voor mijn gevoel verkeert, gewoon een noodzakelijke voorwaarde. Maar zulk een inspanning is niet voldoende. Zij kan het verhoopte resultaat immers maar opleveren in een samenleving waarin deze vrucht van die inspanning op prijs wordt gesteld, of toch tenminste gedoogd. Het welslagen van de reclassering veronderstelt m.a.w. een samenleving die voor haar ijveren ontvankelijk is.

Gegeven deze kip-of-het-ei-situatie kan het natuurlijk niet zo zijn dat hierna enkel wordt nagegaan hoe open de samenleving in de jaren '90 zal staan voor de reclassering. In deze situatie kan die openheid immers maar

* Hoogleraar Strafrechtswetenschap en Criminologie, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Erasmus Universiteit Rotterdam

worden bepaald, of beter: afgetast, wanneer de rol die de reclassering in de strafrechtelijke praktijk (en daarbuiten?) wil spelen, enigermate duidelijk is. Hierom zal ik eerst een poging wagen om mijn visie op haar toekomstige rol te verwoorden.

2. De rol van de reclassering in de toekomst

Een poging wagen..... Deze woorden geven al aan dat het een hachelijke onderneming is een visie te formuleren. Vanuit hoeveel gezichtspunten kan dit niet gebeuren? Hoever moet er worden ingegaan op de diverse componenten van de taak van de reclassering en hoever op de betrekkingen die zij met andere organisaties, instellingen, bewegingen onderhoudt? En ga zo maar door. Temeer omdat ik een betrekkelijke buitenstaander ben wil ik beginnen met aansluiting te zoeken bij de visie die is verwoord in het Beleidsplan 1989 van de Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen.²

In dit plan openbaart de reclassering zich als een bewogen instelling waarin beweging zit, niet zomaar beweging maar kritische beweging. Zij laat zichzelf hierin immers kennen als een instelling die voor alles wordt bewogen door zorg om de individuele dader en, in het verlengde hiervan, zorg om het concrete slachtoffer. De een moet heel de strafrechtspleging door, maar ook daarna nog, als persoon, als medemens en als burger zoveel mogelijk tot zijn recht kunnen blijven komen, de ander heeft er in dezelfde hoedanigheden recht op dat het onrecht dat hem is aangedaan, zover als dit kan, ongedaan wordt gemaakt. En bewogen door de zorg om hun "rechtspositie" komt de reclassering op voor beleid, voor maatregelen, voor middelen die deze positie versterken maar keert zij zich heel duidelijk ook tegen ontwikkelingen die haar in het gedrang brengen: dus tegen politieke retoriek in de (berichtgeving over de) misdaadbestrijding, tegen "systematisering" van de strafrechtspleging en – waarom niet? – tegen bezuinigingen op vitale onderdelen van haar werk.

Door zichzelf zo te etaleren geeft de reclassering natuurlijk prijs waar – volgens haar – haar eigen inbreng in de strafrechtelijke praktijk in bestaat: de instrumentele, ordenende functie van het strafrecht helpen verwerklijken door de rechtsbeschermende functie ervan gestalte te geven. Geen enkele andere van de betrokken instellingen doet immers op zo'n paradoxale wijze aan de toepassing van strafrecht. Ofwel dragen zij min of meer nadrukkelijk bij tot de realisering van één van deze twee hoofdfuncties van dit recht – neem de politie, de advocatuur of het gevangeniswezen -, ofwel pogen zij ze naast elkaar te verwezenlijken – zoals de staande en de zittende magistratuur. De ene functie vervullen door de andere uit te oefenen, dat doet er echter maar een: de reclassering. En het spreekt welhaast vanzelf dat wanneer de re-

classering deze ambivalente rol evenwichtig weet te spelen, zij in de strafrechtelijke praktijk niet alleen een eigen-aardige, voor andere instellingen heel herkenbare inbreng zal hebben, maar tegelijkertijd ten aanzien van hen ook als een kritische instantie zal fungeren. Keer op keer zal zij deze dan immers confronteren met het tekort in hun aanpak van mensen en gebeurtenissen. Het weze expliciet of impliciet.

Nu is de vervulling van deze rol al heel wat. De reclassering zou er haar handen aan vol kunnen hebben. Maar ik geloof dat zij, in de negentiger jaren, toch meer moet willen doen. Meer bepaald geloof ik dat de reclassering haar taak niet langer alleen moet situeren op het niveau van het individu dat wordt geconfronteerd met misdaad en straf, maar ook op het niveau van de context waarin een en ander zich afspeelt, zowel de context dus waarin mensen gewoonlijk komen tot het plegen van misdaad als die waarin de oplegging van straf meestal wordt voltrokken. De reclassering moet in mijn ogen m.a.w. meer, veel meer, haar strategische positie in de strafrechtspleging en tussen de strafrechtspleging en de samenleving ten nutte maken, valoriseren. Wat bedoel ik hiermee precies?

Op de eerste plaats wil ik hiermee zeggen dat de reclassering zich op grond van haar inzicht in de behandeling en afhandeling van individuele gevallen meer moet richten op het strafrechtelijk beleid dat in het algemeen vanuit de top, vanuit het Ministerie van Justitie, wordt gevoerd. Meer dan welke andere instelling ook is zij immers in staat om te bekijken en te beoordelen hoe dit beleid in elke fase van de strafrechtspleging aan de basis feitelijk uitpakt voor degenen die er uiteindelijk het voornaamste doelwit van vormen. Zij is immers de enige instelling die via vroeghulp, voorlichting etc. heel het proces van de strafrechtstoepassing, zoals dit de facto verloopt, nauwgezet en detail, in zijn geheel kan volgen. Zij ook beschikt in de vorm van de stichtingsbesturen als enige over fora waarbinnen het wel en wee van dit gecompliceerde proces nog op een enigszins realistische manier kan worden besproken en afgewogen. Ik besef natuurlijk wel dat het Ministerie van Justitie een ietwat andere voorstelling van de reclassering had toen het de Reclasseringsregeling 1986 uitvaardigde, dan die welke hier wordt geschilderd: die van een counter-vailing power binnen de strafrechtelijke praktijk. Maar het Departement van zijn kant zou moeten beseffen dat wanneer het de sturing van de strafrechtspleging meer en meer aan zich blijft trekken, het belang van een meegaande, maar kritische tegenmacht aan de voet van de organisatie haast onontbeerlijk is voor het voeren van een adequaat beleid.³

Op de tweede plaats meen ik dat de reclassering, juist vanwege haar betrokkenheid bij talloze individuele gevallen, zich meer zou moeten inlaten – in woord en daad – met de maatschappelijke condities waarin door haar doorsnee-cliënten vele delicten worden gepleegd, ja, komen tot het plegen hiervan. Op het eerste gehoor lijkt een dergelijke taak niet erg op het lijf

van de reclassering geschreven. Moest zij er immers niet altijd veeleer voor zorgen dat van onaangepaste mensen oppassende burgers werden gemaakt? Zeker, dit is, geloof ik ook, steeds de dominante lijn in haar taakstelling geweest. Maar dit neemt niet weg dat zowel voor als na de "inburgering" van de reclassering in het begin van deze eeuw, ook een maatschappij-kritische (onder-)toon, nu eens zachter dan weer luider, in de theorie en de praktijk van de reclassering te beluisteren valt.⁴ En gelet op het eng-justitieel karakter van de criminele politiek die ons tegenwoordig wordt voorgeschoteld, is er volgens mij alle reden om deze toon op dit ogenblik weer te versterken.⁵ De reclassering moet m.a.w. de cruciale positie die ze tussen strafrechtspleging en samenleving inneemt, opnieuw statuur, gestalte geven. Natuurlijk, het Departement van Justitie zal indertijd ook deze conceptie van reclassering niet voor ogen hebben gehad, maar het zal hoop ik, ook nog wel eens tot het besef komen dat criminele politiek inderdaad meer, veel meer is dan het ontwikkelen van statelijke en para-statelijke contrôlestructuren.

3. De toekomstige samenleving en de reclassering

Dit gezegd zijnde over de rol van de reclassering wenden we ons naar de samenleving waarin zij deze rol zou moeten spelen.

Rechtuit gezegd: ik zal me hier niet wagen aan een voorspelling van hoe die eruit zal zien of uit zou kunnen zien. Pogingen hiertoe zijn, als ik 't wel heb, bij voorbaat tot mislukken gedoemd. Wel is het doenbaar en, in dit geval zelfs aangewezen, om de toekomstprojecten van anderen aangaande onze samenleving in ogenschouw te nemen en m.n. dan die van de groepen die over de macht beschikken om deze projecten min of meer te realiseren, de grote politieke partijen dus.

Welnu, wanneer men zich, met het oog op de toekomst van de reclassering, van de Discussienota over de verantwoordelijke samenleving (CDA) met een Bewogen beweging door de Schuivende panelen (PvdA) naar het liberaal Bestek '90 (VVD) worstelt, dan moet op de eerste plaats worden vastgesteld dat in al dit gladde proza met geen woord wordt gerept over de reclassering.⁶ Noch de term, noch de instellingen die ermee worden bedoeld, noch de rol, eng of ruim, die zij (hebben te) vervullen, komen er met zoveel woorden in voor. Nu zegt dit niet alles, want in bv. de verkiezingsprogramma's van 1981 is van de reclassering ook geen sprake en in die van 1986 wordt er maar sporadisch naar gerefereerd, o.a. in het programma van de PvdA.⁷ Maar, waar er bij herhaling wel wordt gesproken over de politie, de magistratuur, het gevangeniswezen en de rechtshulp, zegt het wel wat, nl. dat de reclassering, politiek gesproken, kennelijk al langer een res nullius is en dat zij er in de voorbije jaren niet in is geslaagd om aan deze waardeloze toestand een eind te maken,

als ze dit al heeft geprobeerd..... Want is het niet eerder zo dat "de" reclassering zichzelf politiek buiten spel heeft gezet, of althans laten zetten? Enerzijds, en eerst, door zich te verliezen in een vruchteloze discussie over de verhouding tot Justitie, en anderzijds, later, toen ze "goed voor de sloop" was uitgepraat, door zich volop te begeven in een bij voorbaat verloren strijd over de organisatie binnen Justitie?⁸

Maar met de vaststelling dat in de bedoelde partij-literatuur de reclassering geen issue vormt, is de kous niet af. Wat niet expliciet wordt besproken kan er nog wel impliciet in staan! Hierom is het op de tweede plaats zaak om te bezien of er in deze literatuur toch geen aanknopingspunten zitten voor de "dubbelrol" van de reclassering in de strafrechtspleging zoals die hiervoor is geschetst.

Welnu, op het individuele niveau, dat van de dader en van het slachtoffer, zijn die er zeker wel, m.n. in de manifesten van de VVD en het CDA; de PvdA laat het op dit vlak totaal afweten. In het bijzonder komen de VVD en het CDA op voor het slachtoffer. Zij bepleiten op dit punt een beleid waarin enerzijds de nodige middelen worden uitgetrokken voor de medische en psychologische opvang van slachtoffers van (ernstige zeden- en gewelds-) delicten en anderzijds de mogelijkheden worden verruimd om, al dan niet via herziening van de Wet op het schadefonds voor slachtoffers, herstel van de geleden, materiële en immateriële, schade te verkrijgen. Omgekeerd maken deze partijen zich sterk voor straffen die strekken tot het herstel van schade aan particulieren en/of de samenleving. En complementair aan de bijgedachte dat met zulke straffen daders moet worden ingeprent wat zij hebben misdaan, maakt m.n. de VVD zich sterk voor een toepassing van de V.I. en het proefverlof waarin nadrukkelijk rekening wordt gehouden met het gedrag en de resocialiseringsmogelijkheden van de betrokkenen. Natuurlijk, dit is geen beleid waaruit zorg om de dader spreekt. Integendeel, zoals ook blijkt uit de totale afwezigheid van aandacht voor het verlenen van rechtshulp en vroeghulp aan zijn persoon in het vooronderzoek, en voor de voorlichting erover aan leden van de zittende en staande magistratuur, valt hem slechts kille repressie ten bate van het naar schadeherstel hunkerende slachtoffer en de naar vergelding smachtende samenleving ten deel. Maar niettegenstaande dit ijzige klimaat biedt het voorgestelde strafrechtelijke beleid de reclassering dus wel houvast voor de inbreng van haar individu-gerichte, rechtsbeschermende zorgzaamheid in de strafrechtelijke praktijk.

Dat er vooral ruimte wordt geschapen voor zulke zorgzaamheid naar het slachtoffer toe, betekent dat de reclassering er voor de toekomst inderdaad een taak in moet zien om ook voor de dader weer zulke ruimte te creëren, in het werk van alledag maar vooral ook in de politiek. Hier zal zij kunnen bewijzen inderdaad de kritische instantie te zijn die in het Beleidsplan 1989 aan het woord is.

In het verlengde van deze conclusie aangaande de rol van de reclassering op het individuele niveau in de strafrechtspleging, ligt de conclusie aangaande haar rol als countervailing power in de strafrechtelijke praktijk: deze rol wordt haar in de stukken natuurlijk niet toebedeeld maar aan een instelling die deze rol aankan, zal in de toekomst nog meer behoefte bestaan dan op dit ogenblik. Want als de toekomstplannenmakers van de grote politieke partijen het over één ding eens zijn, dan is het wel over de noodzaak om van de strafrechtspleging één groot, centraal geleid efficiënt strafproductieproces te maken. Het verschil tussen hen is alleen dat in de brochures van de VVD en het CDA deze grondgedachte met zoveel woorden naar voren wordt gebracht, en zij in de boeken van de PvdA is verborgen in de leerstellingen over de verhouding tussen de centrale overheid en de burger. Maar in wezen bestaat er geen verschil van mening tussen deze partijen op dit punt. De gevolgtrekking die aan deze vaststelling moet worden verbonden, is dat als de reclassering de hier bedoelde rol wil spelen, zij het beslist niet gemakkelijk zal krijgen. Niet alleen moet ze dan sowieso met kracht tegen de stroom in zien te roeien, maar dit dan ook nog met zoveel kunst doen dat ze de politieke (en ambtelijke) verwekkers van deze stroom tot op zekere hoogte weet te winnen voor haar ervaringen en inzichten. Dit betekent m.i. dat ze dus niet één ding maar twee dingen moet doen. Zij moet er natuurlijk voor zorgen dat in haar schoot mensen de ruimte krijgen om deze ervaringen en inzichten op te sporen, te verwoorden etc. Maar het is minstens zo belangrijk dat zij middels degelijke, informatieve publikaties, manifestaties etc. een stevig maatschappelijk draagvlak voor haar standpunten weet te scheppen. Zonder zo'n draagvlak zijn de beste ideeën ten dode opgeschreven.

Dit laatste punt brengt ons tenslotte bij de rol van de reclassering als brugbouwer tussen de samenleving en de politiek waar het gaat om de maatschappelijke condities waarin haar doorsnee-cliënten komen tot crimineel gedrag. Voor deze rol bieden de betrokken pamfletten, manifesten enz. nu werkelijk geen enkel aanknopingspunt, ook niet die van de PvdA – dit zeg ik er voor de niet-goed verstaanders maar even hardop bij. Want, kort samengevat, wordt hierin de theorie gehuldigd dat het vóórkomen van criminateit, althans die van volwassenen, een zaak is van, aan de ene kant, de moraal van de individuele burger en, aan de andere kant, contrôle en toezicht van de staat en door haar geïnitieerde particuliere varianten hierop. Centennia theorie over de oorzakelijke rol van sociale, economische, demografische en culturele factoren in de totstandkoming van crimineel gedrag, en decennia onderzoek hiernaar, vooral in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, worden aldus buiten beschouwing gelaten.⁹ En niet voor niets natuurlijk: ze er wel in betrekken zou niet alleen in strijd zijn met het beleid dat op punten als die van de uitkeringen en van het welzijnswerk al wordt gevoerd, maar het zou ook botsen met de ideologie – de repressieve ideologie: hoeft het nog ge-

zegd! – die door alle partijen inzake criminaliteitsbestrijding wordt aangehangen.

De reclassering zal er desgevallend dus – alle partijpolitieke verhalen over kansrijke, verantwoordelijke en bewogen samenlevingen ten spijt – een hele zware dobber aan krijgen om het oorzakelijk verband tussen maatschappelijke condities en crimineel gedrag weer aannemelijk te maken in de politiek. Maar het loont m.i. ruimschoots de moeite om dit toch te proberen. Want op den duur kan ook de politieke praktijk niet om goede criminologische theorieën heen. Dat de reclassering voor de vervulling van deze opdracht in het bijzonder zou moeten kunnen rekenen op de steun van universitaire onderzoekscentra, is een voor de hand liggende wens.

4. Besluit

Ik rond af. De reclassering zal, vrees ik, in de jaren '90 moeten werken in een omgeving die niet erg open zal staan voor een opvatting van haar rol als een door zorg om de "rechtspositie" van dader en slachtoffer bewogen beweging, kritisch ten opzichte van de samenleving. Niet alleen lezing van de partijprogramma's van deze jaren leidt regelrecht tot dit besluit, ook bestudering van het rapport dat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid dit voorjaar heeft uitgebracht aan de regering over Rechtshandhaving, dwingt welhaast tot deze conclusie.¹⁰ Want op de keper beschouwd is dit rapport één lang, zij 't ook quasi-wetenschappelijk, pleidooi voor een justitiële repressieve politiek inzake criminaliteitsbestrijding. De reclassering zal in de toekomst dus vooral ook een strijdbare instelling moeten zijn, als ze tenminste de rol die ik haar heb toebedacht, metterdaad wil spelen. Ze zal niet alleen moeten strijden voor erkenning van haar doelen, maar vooral ook voor erkenning van haar ervaringen en inzichten. Deze strijd is naar mijn mening niet op voorhand al hopeloos. Maar om haar met een redelijke kans op succes te kunnen voeren, moet de reclassering, dunkt mij, een strategie ontwikkelen waarvan de kern bestaat in de opbouw van een constructieve dialoog met de andere instellingen van de strafrechtspleging en de politieke partijen op grond van gedegen analyses van de alledaagse werkelijkheid van het plegen van misdaad en het opleggen van straf.

Noten

1. M. Dotinga. *Tussen wet en werkelijkheid; de plaats van de reclassering in het kader van de strafrechtspleging*. In: D.H.de Jong, J.L.vanderNeut en J.J.J.Tulkens (red.) *De vrijheidsstraf*. Arnhem, Gouda Quint, 1986, p. 143.
2. Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen. *Beleidsplan 1989*. 's-Hertogenbosch, 1988
3. Vgl. G.Snel. *De toekomst van de reclassering*. In: G.P.Hoefnagels (red.) *Help, ik word geholpen; na 150 jaar reclassering*. Deventer, Van Loghum Slaterus, 1973, p. 165-175
4. Men raadplege in dit verband o.m. J.M.van Bemmelen. *Van zedelijke verbetering tot reclassering*. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1923; A. Dercksen en L. Verplanke. *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland 1914-1970*. Meppel, Boom, 1987, p. 11-50; L.J.Rogier. *Evolutie der reclassering*. S.L., 1966; J.Overwater. *De reclassering van strafrechtelijk meerderjarigen in Nederland*. Almelo, W.Hilarius, 1919, p.3-69
5. C. Fijnaut. *Van justitiële politiek naar criminele politiek*. In: H.Ph.J.A.M.Hennekens e.a. *Overheid en criminaliteit*. Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, 1988, p. 46-52.
6. Daarenboven heb ik de volgende publikaties geraadpleegd: CDA Actieprogramma. *Uitzicht, Samenwerken voor morgen*; VVD Verkiezingsprogramma 1986-1990. *Als de toekomst je lief is*; P. Kalma. *Het socialisme op sterk water; veertien stellingen*. Deventer-Amsterdam, Van Loghum Slaterus - Wiardi Beckman Stichting; A.A.M. Kinneging e.a. *Liberalisme; een speurtocht naar de filosofische grondslagen*. 's-Gravenhage, Prof.Mr.B.M.Teldersstichting, 1988.
7. Cfr. I. Lipschits (red.). *Verkiezingsprogramma's 1981*. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981. *De opvatting van de PvdA inzake reclassering staat verwoord in het verkiezingsprogramma De toekomst is van iedereen*, hoofdstuk 1, punt 2.
8. J.W. Fokkens. *Reclassering en strafrechtspleging*. Arnhem, Gouda Quint, 1981, p. 67-108.
9. Zie bv. A.J. Reiss, Jr. en M. Tonry (eds.). *Communities and crime*. Chicago, The University of Chicago Press, 1986.
10. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. *Rechtshandhaving*. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1988.